

F. МУСАХАНОВ

ЖДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІНІҢ КРИМИНАЛИСТИК НЕГІЗДЕРІ

Қазақстан Республикасының аумағында жедел-іздестіру қызметін жүзеге асыру 1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 154-ХIII «Жедел-іздестіру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заны негізінде мүмкін болып табылады. Атальыш Заның жедел іздестіру қызметіне берген анықтамасына тоқтала кетсек, онда былай делінген: «жедел-іздестіру қызметі – адамның және азаматтың өмірін, денсаулығын, құқықтарын, бостандықтары мен занды мұдделерін, меншікті қорғау, шет мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың арнаулы қызметтерінің қылмыстық қол сұғуынан, сондай-ақ барлау-бұлдіру Әрекетінен қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында жедел-іздестіру қызметін жүзеге асыруши органдар Қазақстан Республикасының Конституациясына, осы Занға және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес жүзеге асыратын жария және жасырын жедел-іздестіру, ұйымдастыру және басқару іс-шараларының ғылыми негізделген жүйесі» [1. - 97.].

Бұл қызметтің маңыздылығын жоғарыда келтірілген анықтамадан дәл анғаратынымыздай және еліміздің Атазаныңда нықтап белгіленгендей, мемлекеттің ең басты құндылығы адам мен азаматтың негізгі құқықтарының қорғалуының бірден-бір қадағалаушысы, жүзеге асырушысы екендігінде. Жедел-іздестіру қызметінің қағидаттары – зандылық, жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау, қадір-қасиетін құрметтеу, азаматтардың зан алдындағы тенденцияларына сәйкес, астыртын Әрекет ету, жария және жария емес Әдістерді ұштастыру, кәсіби Әдеп негізінде жүзеге асырылады деп белгіленген болса, біз тақырыбымызға арқау етіп алып отырған осы қызметтің криминалистік негіздерінің қағидаттары да өте маңызды мәселе.

Жалпы, жедел-іздестіру қызметінің құқықтық негізі өз еліміздің Атазанымен, сондай-ақ өзге де нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес орындалады және мемлекеттің ратификациялаған халықаралық шарттар болса, онда белгіленген ережелерге сүйене жүзеге асырылады.

Ал криминалистік негіздерін қадағалау Қазақстанның Бас Прокурорының, сондай-ақ жергілікті жерлерде оған бағынысты прокурор-

лардың санкциясынан кейін ғана мүмкін болатын процедура. Соған қарамастан, жедел-іздестірудің криминалистік негіздері осы қызмет түрі құқықтық қатынасқа енген сөттен бастап-ақ өзара байланыста болған, бола да береді. Бұл – аксиома. Мұны ғалымдар да жокқа шығармайды. Криминалистикалық ғылымның жетекші ғалымдарының бірі Р.С. Белкин бұл туралы былай дейді: «... теориялық базаны қылмыстық-іздестіру қызметіне негіздеуге алғашқы талпындар бастапқыда нақ соған арналған криминалистика ғылымының өкілдері жасағаны бекер емес» [2. - 38.] немесе И.Н. Якимовтың: «Жедел-іздестіру қызметенін ғылыми негіздері – бұл криминалистиканың ережелері, алдын ала анықтау мен іздестіру органдарының жария, сол сияқты жасырын Әрекеттерінің теориялық негізін құрайды» [2. - 41.]. Жалпы, жедел-іздестіру қызметінің криминалистік негіздерін сөз еткенде, ғалымдардың түгелі дерлік, осы қызмет бойынша жұмыс жасайтын маманың білімдарлығының қажеттілігіне, оның құқықтық ғылымдар саласынан түсінігі терен болуы керектігіне басты назар аударады. Мұны біз, криминалистика бастаушылары Р.С. Белкиннің, С.Н. Трегубовтың, Ганс Гросстың, В.И. Лебедевтің, И.Н. Якимовтың енбектерінен анық аңғарамыз. Алайда, ғылыми даму үдайы өсетіндігі де белгілі, осындағы себептердің нәтижесінде жедел іздестіру қызметі бүгінгі таңда өз алдына жеке ғылыми пәнге айналған. Бұл өткен жаңырылған алпысыншы жылдарынан бастап, құқықтық ғылым арнасына арнайы енген тұжырым болатын. Біздің елімізде ғалымдар М.Ч. Қоғамов, Б.М. Нұрғалиев, А.Н.-Ахпанов, А.Г. Лукьяненко, Д.Н. Назарбаев, В.Е.-Розенцвейг, К.Ш. Уканов, С.Ж. Фалиевтардың ғылыми жұмыстарында бұл салаға арнайы токталғанын айта кеткен жөн болар.

Жедел іздестіру қызметі мен криминалистиканың өзара байланыстылығы олардың ортақ проблематикасын бірлестікті шешүгеге бағыттайды. Екі салаға бірдей ортақ акпараттардың мазмұны мен түрлеріне қатысты істер, жедел іздестіру қызметінде криминалистік тәсілдер мен құралдарды пайдаланудың жолдары мен тәсілдері, жария және жасырын Әдістердің үйлесуін қадаға-

лау сиякты әрекеттерді анықтауда байланысқа түседі.

Криминалистиканың бұл саласа әсері олардың өзара ортақ теориялық байланыстарына ғана тәуелді емес, криминалистиканың атапан қызметтің мәніне, құрылымына, сонымен катар тактикалық-әдістемелеріне толық әсері мол. Өйткені, жедел-іздестіру қызметтің теориясының объектісі мен пәннің анықтаған жағдайдың өзінде, ен алдымен оған криминалистиканың бағамымен саралау жасалынады. Екі ғылыми арнаның да, әрі екі қызметтің де ортақ объектісі қоғамға қауіп төндіріп тұрған қылмыстық әрекет. Сондықтан да ен басты ортақтық белгілері осыдан туындауды.

Екінші ерекше айта кететін ортақтық белгілеріне жататыны, жедел-іздестіру қызметтің теориясында сөз етілетін қылмыстың жасалуының механизміндегі тұрактылық пен өзіне тән сипаттардың бірізділігі (типтілігі) мен қайталануының қалыптылығын анықтау мен сараптау. Бұл міндет екі ғылыми арнаға да тән. Әрі олар бір-бірімен біріге қызмет еткен жағдайда ғана толық ашылады. Әсіреле, криминалистикалық ақпараттардың басымдығы көп роль атқарып жатады.

Үшіншіден, жедел-іздестіру қызметі мен криминалистиканың әдістемесінде де ортақ байланыстар көптеп кездеседі. Екі ғылыми арнада да көбіне-көп аналитикалық (анализ, синтез, талдау, салыстыру), логикалық әдістерді (сарапқа салу, негізdemeler жасау, аналогия), индукция және дедукция әдістерін, бакылау, моделдей, салыстырма-салғастырма әдістерін, сонымен катар қылмыстық әрекеттің ортасына түскен адамның бетбейнесін, жан-дуниесін зерттеуде қолданылатын әдістерді қолдану жолға қойылған. Бұл да атапан екі қызметтің ортақтық белгілерінің аса негізгі болып табылады.

Сондықтан да «жедел-іздестіру қызметі теориясын дербес ғылым деп тану оны мәліметтері криминалистикада тікелей және өзгерілген түрінде пайдаланылатын ғылымдар катарына косуға мүмкіндік береді. Осы теорияның әрі қарай жасалынуына, яғни дамуына қарай оның ережелерінің көп бөлігі жемқорлыққа салынған

байланыстары бар үйымдастан қылмыстық топтар жасайтын қылмыстарды ашу және тергеу бойынша жаңа техникалық құралдарды, тактикалық тәсілдер мен әдістемелік ұсыныстарды жасау кезінде криминалистикада пайдаланылатыны анық» [2. - 44.]. Ғылыми ортада көбіне-көп ортақ байланыстарына қатысты айтылатын себептердің негізгілері тергеу барысында қолданылатын процедуралардың техника, тактика және методикасындағы криминалистикалық ғылыми негізdemelerдің жедел-іздестіру қызметі ғылыми арнасының қалыптасуы мен дамуына, оның өз алдына жеке пән ретінде танылуына септескендігімен байланыстырылады.

Қорыта айтқанда, жедел іздестіру қызметі мен криминалистиканың ортақ байланыстар бар екендігі даусыз.

Жедел-іздестіру жолымен алынған нақты мәліметтерде криминалистикалық білімдердің жетістігін пайдалану, оны соның жолдарымен табу, бекіту, сактау аса айрықша мәнге ие. Бұл жедел-іздестіру шараларын жүргізуде тиімділікпен пайдалануға болатындығын таныта түссе, сонымен катар заң ғылымының екі түрлі арнасының өзара ортақ байланысын тағы да нығыздай түседі.

ӘДЕБІЕТ

1. Құқық корғау органдары. Зан актілерінің жиынтығы. – Алматы: Юрист, 2010. – 97 б.
2. Жедел-іздестіру қызметтің негіздері. Оқытәжірибелік құрал. Гинзбург А.Я., Григорьев В.И., Александровский С.Ю. 2-ші Алматы, 2004. – 38 б.

Резюме

В статье раскрыт процесс становления оперативно-розыскной деятельности и показана роль в развитии оперативно-розыскной деятельности науки криминалистики. Криминалистическим знаниям в данной науке отводится огромная роль, такая же, как и знаниям наук уголовного права, криминологии, уголовно-исполнительного права и уголовно-процессуального права.

Summary

The article reveals the genesis of investigative activities and shows the role of criminalistics in this development.